

básnických plánů odřekl a věnoval se nadále literární vědě. Přesto však — jakkoliv zastínění MÁJEM, mocnějším nových aktualizací — zůstávají Protichůdci v českém literárním vývoji významnou skladbou, v mnoha ohledech mj. předznamenávající i alegoricko-reflexivní epiku Vrchlického. vm

První testament - Vladimír Holan 1940

V této rozsáhlé básni (přes 1000 veršů v jedenácti oddílech) věnované památce R. M. Rilka vstupuje do Holanovy tvorby poprvé epické zobrazení postav a soukromých osudů. Vypravěč (je to básník, v některých rysech přímo autobiografický dvojník Holanův), který žije ve velkoměstě a ostře cítí jeho protilidskou agresivitu, dostává dopis od své někdejší milenky z dob venkovského mládí. Četla jeho verše — přímo je citována Holanova předchozí skladba *Sen* a dešifrována jako odsouzení nacistických okupantů — a zve ho k sobě na návštěvu, snad i k pokusu o obnovu dávného harmonického vztahu. Vypravěč odjíždí vlakem, setkává se s rodným krajem, se hřbitovem se zapomenutými jmény na náhrobcích; váhá před domem své hostitelky a znovu odchází. Teprve po týdnech toulek se odhodlá vstoupit a prožije se svou láskou zimu, jaro a léto. Žijí jak přítomnému okamžiku, tak vzpomínkám; příčinou jejich někdejšího rozchodu se podle nich jeví nejspíš to, že probouzející se básník se ztratil v úžasu z knih, idejí a kontemplací. Milenka ho dnes volá zpět k bezprostřednímu prožívání citů a vnímání věcí, a on sám začíná málem věřit v uskutečnění svého vlastního snu o prostotě a přirozenosti. Ale právě tehdy „zpečná síla“ trhá vedví společné dílo sblížení; konkrétněji to v rovině reálného děje v básni osvětleno není. Vypravěč odjíždí zpět k odcizenému živoření města; opakování celých slok z úvodních částí básně (někdy s obměnami naznačujícími ztroskotání: např. kde poprvé stálo „Zavoněl kámen... Potom sady...“ čteme v závěru: „A trpkne kámen. Trpknou sady.“) vyslovuje plnou obnovu výchozí záporně hodnocené životní situace, v jejíž překonání snad vypravěč na krátký čas doufal.

Průběh tohoto prostého děje je v básni často spíše mimochodem naznačován. Více prostoru dostávají četné lyrické odbočky, líčení trojího prostředí (města, kraje a světa vzpomínek) a těsně na ně navazující meditace. Kořistnické a parazitní město je charakterizováno převahou umocněné všednosti (symbolizované mj. hned úvodním motivem „vrátkého kráčivce“); banalitu překonává město ho-

rečným vymýšlením stále rafinovanějších náhražek života. Právě při zobrazení tohoto upadlého světa civilizace nachází Holan umělecky nejprůbojnější postupy. Tak zejména v úvodu je vyplněna celá řada veršů zdánlivě přímo odposlouchanými útržky anonymních rozhovorů z ulice; na pozadí přesně dodržovaného metrického a rýmového schématu, neporušeného formálního řádu poezie tak názorně vystupuje atomizace zobrazeného světa, nepřítomnost smyslu v něm. K negativnímu hodnocení životního způsobu plného lži a bezradnosti se báseň opětovně vrací ve vypravěčových meditacích při jízdě vlakem a při venkovském pobytu. — Naproti tomu prostředí volné krajiny (a také postava ženy, s ním se těsně prolínající), zem pro básníka vybavená ze sociálních určení, představuje člověku velkou zasutou možnost, především proto, že věci tu zůstávají samy sebou, jsou postižitelné svými původními jmény (ze jmen přírodnin a vsí skládá Holan celé pasáže absolutní poezie), otvírají se smyslům a konkrétně jednajícím lidské ruce. Takto pojatá příroda je pro vypravěče spjata s mládím, které není narušeno nedůvěřivou reflexí, nepřipouští si nevyhnutelnost smrti a je tak vymaněno z času. Vědomí, vzdělání, racionalita rozbíjejí tuto prvotní sladkou polohu životní a jsou nevyhnutelným zdrojem strasti — tuto destruktivní roli sehrála kultura i na konci mládí vypravěčova, a při jeho nynějším odjezdu ji jenom opakuje. Také osudem básníka — podle jedné opakované pasáže — je bloudit bezmocně životní praxí a v tragédiích naslouchat hlasu nadsudkotečna. Posledním, zoufalým slovem Holanova vypravěče je pokus o obnovu spiritualismu autorových předchozích knih. V nářku nad člověkem je za marnost asketicky prohlášena i potřeba životní plnosti (neboť „Bůh vejde se jen v nic, ne v štěstí!“) a zdůrazňuje se nutnost překonat zaměření člověka k sobě samému vytyčením transcendentálních cílů lidského úsilí. Intenzita lidského dramatu, jež bylo rozehráno předtím a jež je právě tragédií nezdařeného pokusu o obnovu plnosti života, však převažuje nad závěrem, který je tu jaksi ze se-trvačnosti Holanova spiritualismu.

Holanova moderní verze typicky romantické ideové problematiky strasti vědomí a touhy po obnově přístupu k přirozenosti byla i literárně realizována v útvaru blízkém romantismu, totiž byronském eposu (tj. lyrickoepické povídce veršem s nerozvinutým dějem, s meditujícím vnitřně rozervaným hrdinou a s četnými lyrickými odbočkami). Vedle MÁJE K. H. Máchy, k němuž se Holan od třicátých let opětovně vracel, tu působily pravděpodobně významné podněty z díla od původní romantické poémy odvozeného, z Puškinova *Eugena Oněgina* (k novému Horovu překladu se vztahují např. přímé narážky na Taťanin dopis ve zmíněném listu

vypravěčovy hostitelky; typické je i členění do pravidelně se opakujících, poměrně rozsáhlých, rafinovaně rýmovaných a pro daný text speciálně konstruovaných slok, a také čtyřstopý jamb, který v této době prožívá v českém básnictví velký rozkvět mj. i zásluhou Holanovou). Setkání s romantickou tradicí vneslo do Holanovy tvorby důležitou změnu. V rozlehlých Holanových básních předcházely Prvnímu testamentu panoramatické obrazy historického dění, jimž byly podnětem převratné sociálně politické procesy na konci třicátých let: *Září 1938* v homérické stylizaci zobrazuje mnichovské události; ve *Zpěvu tříkrálovém* vystupují heroizované postavy odpůrců fašismu z různých bojišť současného světa; *Sen* je přeludnou vizí Čech v prvních měsících nacistické okupace. S Prvním testamentem vstoupil do básní tohoto žánru příběh, syžetové předvedení individuálního lidského osudu. Tato linie se dále rozvíjí v TEREZCE PLANETOVÉ (1943) aj., po válce pak v *Rudoarmějcích* a vrcholných *Přiběžích*. Zjišťujeme-li její prameny, nesmíme ovšem ani zapomenout, že z Holanovy tvorby lyrické sem přechází rozvinutá, často jazykovými podněty rozněcovaná abstraktní obraznost, která nachází vděčný materiál i v pojmech a představách moderní vědy, v náboženstvích a mýtech všech zemí a věků, v znepokojivých, často polosrozumitelných mezinárodních slovech násilně křížených s poetismy a abstrakty nebo lidovými výrazy a básnický zhodnocovaných i ve svém hláskovém složení.

Ve svém čtenářském a kritickém ohlasu zůstala první velká Holanova epická poéma — také vlivem válečného data svého vydání — poněkud ve stínu pozdějších skladeb. Neprávem, neboť je to dílo mocného dechu, zarputilého myšlenkového úsilí a odvážného novátorství uměleckého. Představuje osobitou složku obecnější dobové tendence k obnově epičnosti v české poezii; v tom stojí vedle tradičnějšího Horova JANA HOUSLISTY, který se také vrací k dědictví romantické poémy; svými ostrými záběry naze viděné moderní skutečnosti však už První testament předjímá díla mladších básníků, příslušníků Skupiny 42 (J. Kolář, J. Kainar aj.). Do linie zde započaté se později zapojili i další autoři, zejména F. Hrubín (*Hirošima*, 1948, *Romance pro křídlovku*, 1962). mč

Prvosenky - Václav Šolc 1868, 1872

Ve své definitivní verzi z roku 1872 zahrnují Prvosenky prakticky celé autorovo životní dílo od prvních tištěných veršů z roku 1859 až

po básně vzniklé těsně před Šolcovou smrtí roku 1871 (s přestávkou tří let, od poloviny roku 1864 do poloviny roku 1867, kdy Šolc zanechal poezie a působil jako herec na venkově u kočovných divadelních společností). Sbíрка tedy zaznamenává celý básníkuv vývoj. Proměny jsou nejpatrnější v oblasti politické a vlastenecké poezie, která od všeobecného vlasteneckého horování ještě obrozeneckého typu směřuje k historické epice a politické lyrice zkonkrétnující a zrealňující obraz sociální diferenciacce společnosti v minulosti i v přítomnosti. Tak Šolc postupně dochází až ke zdůraznění společensky vzdorných, revoltních gest a k apoteóze dělnické práce jako základu lidské společnosti (*Píseň o ruce mozolné*).

Jakkoli je tento vývoj výrazný, ve sbírce ho překrývá jiný zřetelný rys: básníková tematická, druhová a žánrová rozblíhavost nejrůznějšími směry. Více než dvousetstránková knížka přináší historickou epiku rozmanitého typu, veršovanou povídku z venkovského života a epiku sociální; hutné milostné balady blížíci se lidovým písním provázejí ohlasy písně kramářské a šantánové. Podstatnou složku sbírky tvoří žánry zaměřené především na přednes, jako je bérangerovská šansona a tradiční česká deklamovánka. Konečně je zde i intimní milostná lyrika, rétoricky nabádavá lyrika vlastenecká a politická a civilnější lyrika sociální, přitom lyrika písňového rázu i umělých forem, jako je gazela a sonet. Na druhovém a žánrovém třídění je založena i kompozice knížky; tento princip, běžný i u jiných tehdejších autorů, do značné míry zastírá vývojové proměny Šolcovy tvorby v dlouhém období geneze sbírky.

Sbíрка se skládá ze tří oddílů: první soustřeďuje epické verše bez ohledu na jejich tematiku (*Zpěvy epické*), druhý, nejucelenější, politickou lyriku (*Zpěvy svatováclavské*) a třetí vše ostatní (*Zpěvy různé*). Knížku uvádí báseň *Primula veris* (latinský název pro prvosenku jarní čili petrklíč), psaná formou gazely. Tento útvar orientálního původu se skládá z libovolného počtu dvojverší s jediným rýmem, který se v prvním dvojverší objevuje v obou verších a v dalších dvojverších jen ve druhém verši, tedy s rýmovým schématem aa — ba — ca atd. Verše obsahující rým jsou provázeny ještě redifem, refrémem zařazeným za rým, jenž opakovaně zdůrazňuje téma básně (zde například *Primula veris*). Gazela *Primula veris* vznikl sice pod vlivem rakouského romantického básníka N. Lenaua, ale jeho zpracování je zcela samostatné: má ráz prologu, jenž nastiňuje program sbírky. Oslavuje se v něm jaro, doba rozpuku přírody a lásky, ale také jaro národa procitajícího z tuhého spánku a nakonec i jaro poezie. Vstupní báseň tak vyjadřuje Šolcovy osobní naděje jako básníka národa probouzejícího se po pádu Bachova absolutismu k nové politické i kulturní aktivitě. Ač vysloven neob-